

Краєзнавство та туризм: сучасні тенденції синергії

Впродовж останніх десятиліть краєзнавство сформувалося як комплексна наука зі складною структурою галузевих напрямів та форм організації, а також як громадський рух, одним із пріоритетних завдань якого є дослідження минувшини краю, відродження історичної пам'яті, формування суспільної свідомості та виховання національної гідності в підростаючого покоління. Саме на виховному потенціалі краєзнавства наголошував видатний історик, державник, Герой України та академік Петро Тронько: «Почуття любові до України, глибока повага до вікових народних традицій – невичерпні джерела духовності, моральності та культури сучасної людини» [6, с. 10.].

Розглядаючи українське краєзнавство як багатофункціональну та динамічну інтелектуальну систему, слід відзначити його характерну особливість взаємодіяти з іншими науками та дисциплінами. Вочевидь, що саме прагнення людини до пізнання краю та світу поєднує краєзнавство з туризмом. Адже, подорож та екскурсія стали спільними засобами в дослідницьких та пізнавальних практиках краєзнавців та туристів, взаємодія між якими простежується з початків діяльності перших мандрівників. У XIX ст. у Європі з'явилися наукові узагальнення в краєзнавстві та туристських знаннях, почали формуватися теоретичні засади, понятійно-категоріальних апарат наукових напрямів [2, с. 142].

В Україні в першій половині XIX ст. під впливом краєзнавчого руху значно активізувалися зв'язки краєзнавства з туристським мандрівництвом із зародженням ще однієї форми подорожування – екскурсії [4, с. 212–213]. Вже на зламі XIX–XX ст. в Києві, Харкові, Одесі та Львові сформувалися наукові школи з краєзнавства, водночас, зародилися організаційні форми туризму, виникають перші туристичні підприємства й організації. Внаслідок тісного зв'язку краєзнавства та туризму в другій половині XX ст. виокремлюється туристичне краєзнавство як невід'ємний міждисциплінарний складник краєзнавчого руху та туристичної галузі.

Згодом у науковому полі туристичного краєзнавства формуються об'єкт і предмет дослідження, виділяється специфіка наукових пошуків. Об'єктом туристичного краєзнавства виступає територіальна система туристично-екскурсійного обслуговування, як то: туристичний регіон, туристичний район, туристичний центр тощо, яка розглядається в краєзнавчому контексті. Тоді як предметом дослідження туристичного краєзнавства виступають окремі складові туристично-рекреаційного потенціалу краю, зокрема, його природні рекреаційні об'єкти, пам'ятки історії і культури, туристичні заклади, система туристичної інфраструктури [4, с. 221].

Схематична ретроспекція появи та розвитку туристичного краєзнавства переконливо доводить, що тривала та тісна синергія краєзнавства з туристичними практиками, а згодом – туризмознавством, сформувала доволі самобутній сегмент наукових досліджень та суспільної діяльності, об'єднавши вчених різних наукових галузей – краєзнавців, туризмознавців, істориків, археологів, етнографів, географів, соціологів, мистецтвознавців, а також представників органів державної влади, туристичних організацій, освітян, працівників закладів культури.

Туристичне краєзнавство активно впроваджується в освітній процес закладів вищої освіти з підготовки фахівців туристичної галузі. Навчальні курси з цієї дисципліни спрямовані на формування вмінь у студентів застосовувати в професійній діяльності краєзнавчі характеристики певних територій для потреб туризму, ґрунтовно аналізувати рекреаційний потенціал туристичних ресурсів окремих регіонів, визначати проблеми і перспективи туристичного освоєння територій та використовувати їх для формування позитивного туристичного іміджу краю та України, застосовувати засоби і методи краєзнавства для розробки туристичних проєктів та розбудови туристичної індустрії [3].

У сучасних умовах спостерігається актуалізація туристичної сфери, яка володіє суттєвим економічним та рекреаційним потенціалом. Незважаючи на епідеміологічний період, який, безумовно, загальмував в середньому на 70%

розвиток туристичної галузі в світі, за прогнозами міжнародних аналітиків Всесвітньої туристичної організації відновлення галузі після падіння відбудеться впродовж наступних декількох років. Зокрема, розширення туристично-краєзнавчого напрямку чітко простежується не лише в науковій та освітній діяльності, але активно реалізується в роботі місцевих органів державної влади, громадських організацій.

Туристична форма подорожей склала основу науково-краєзнавчих експедицій Національної спілки краєзнавців України, яких лише за останнє десятиліття відбулося понад двадцять. У травні 2015 р. краєзнавці присвятили експедицію на Харківщину «Пам'ятні місця академіка Петра Тронька на Слобожанщині» 100-річчю від дня народження Героя України П. Т. Тронька, відвідавши його малу батьківщину – село Заброди, Богодухів, Харків. У 2014-2018 рр. суспільного розголосу набули виїзди членів Спілки на Миколаївщину, Київщину, Житомирщину, Чернігівщину, Закарпаття, Хмельниччину, Сумщину та інші регіони. Це достатньо дієвий формат об'єднання краєзнавців та туризмознавців, науковців та аматорів-дослідників рідного краю довкола актуальних проблем збереження історико-культурної спадщини України, репрезентації національного надбання для громадян країни та її гостей [1].

Туристичне краєзнавство як напрям діяльності Спілки розвивають обласні організації, зміцнюючи краєзнавчими дослідженнями його інформаційно-пізнавальний аспект, публікуючи туристичні довідники та путівники, розробляючи туристичні маршрути, створюючи музеї та музейні кімнати про історичні події та видатних особистостей краю. На Волині зусиллями краєзнавців під орудою голови Волинської обласної організації, професора Г. В. Бондаренка в 2011 р. відкрито меморіальний музей видатного історика та політичного діяча В'ячеслава Липинського в Затурцях. З 2013 р. привабливим місцем відпочинку для мешканців Івано-Франківська та туристичною родзинкою для гостей міста став перший об'єднаний пам'ятник діячам «Руської трійці» (скульптор Володимир Довбенюк) – Якову Головацькому, Маркіяну Шашкевичу й Івану Вагилевичу, розміщений у

центральному сквері. Ініціатором спорудження пам'ятника був історик і краєзнавець Богдан Гаврилів. Краєзнавці області, яких об'єднує відомий громадський діяч, педагог М. Ю. Косило, оголосили історико-патріотичну акцію зі збору коштів і невдовзі понад 20 тисяч добровольців зібрали майже 180 тисяч гривень на створення скульптурної композиції [5].

Особливу зацікавленість туристичним краєзнавством відзначаємо серед молоді. Значну діяльність у межах Міністерства освіти та науки України проводить державний заклад позашкільної освіти – Український державний центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді, який має регіональні осередки майже в кожній області України. Серед основних завдань закладу – виховання у дітей та молоді почуття патріотизму, любові до України, поваги до народних звичаїв, традицій, національних цінностей українського народу, а також інших націй і народів. Через організацію та проведення Всеукраїнських заходів краєзнавчо-туристичного напрямку, а це: тематичні конкурси, змагання, акції, конференції, семінари-тренінги, експедиції, зльоти, на загальнодержавному рівні проводиться масштабна робота з вивчення та популяризації історії, культури рідного краю, розробляються туристичні маршрути та експедиції для залучення історико-культурної спадщини краю до всеукраїнських маршрутів [9].

Досить популярними формами поширення туристично-краєзнавчої діяльності є організація в школах, бібліотеках, музеях туристично-краєзнавчих гуртків, товариств та клубів, екскурсій, подорожей та походів вихідного дня. Пізнавально-виховний потенціал туристичного краєзнавства ефективно реалізується в соціокультурному просторі країни. Окрім цього необхідно наголосити, що туристичне краєзнавство репрезентує українському суспільству та й, власне, усьому світові, національне історико-культурне надбання окремого регіону, у більшості своїй маловідомі для широкого загалу пам'ятки історії та культури.

Завдячуючи копіткій дослідницькій праці краєзнавців здобутком громадськості стають не лише унікальні зразки національної культури, але й

відбувається оприлюднення невідомих або, викривлених за радянських часів, сторінок української історії. У жовтні 2021 р. лауреатом Премії імені Героя України Михайла Сікорського Національної спілки краєзнавців України стала завідувачка відділу «Суботівський історичний музей» Національного історико-культурного заповідника «Чигирин» Надія Кукса. Краєзнавиця довгий час скрупульозно вивчала історичні документи і, зрештою, їй вдалося, спираючись на матеріали Державного архіву Черкаської області, зокрема документи архімандрита Мельхіседека Значко-Яворського, клірові відомості Іллінської церкви кінця XVIII – початку XX ст. та пам'яткоохоронні документи 1920-х рр., уточнити дату будівництва Іллінської церкви – 1651 р., хоч в радянський період з невідомих причин дату побудови пам'ятки було змінено на 1653 р. Музейниця дослідила та опублікувала історію дерев'яної Михайлівської церкви в Суботіві, втраченої пам'ятки дерев'яного сакрального зодчества Середнього Подніпров'я, закладеної чигиринським підстаростою Михайлом Хмельницьким у першій чверті XVII ст. Краєзнавчі публікації та туристично-краєзнавчі путівники, довідники значно поглиблюють знання про історію та культуру краю, сприяють збільшенню туристичних потоків, що зі свого боку впливає на економічне становище місцевої громади [5].

Синергія краєзнавства та туризму на сучасному етапі проявляється у діях органів державної влади. Зокрема, в кожній області затверджуються цільові програми розвитку туризму, основу яких складає розбудова конкретного краю із використанням краєзнавчого потенціалу. У Києві затверджена міська цільова програма з розвитку туризму на 2022–2024 рр., спрямована не лише на збільшення кількості туристів, покращення комфорту перебування туристів у столиці, підвищення ефективності управління туристичною сферою, але й на залучення краєзнавчого ресурсу. Поряд з удосконаленням історико-культурного туризму, пріоритетними визначили такі напрями, як: подієвий, діловий, медичний та гастрономічний туризм. Також у Києві планується облаштувати інклюзивні туристичні маршрути для маломобільних груп шляхом включення до маршрутів локацій зі встановленими мінімоделями туристичних

об'єктів із застосуванням шрифту Брайля. Для підвищення якості надання туристичних послуг та рівня безпеки перебування гостей і мешканців міста в Києві передбачено провести практичні семінари та конференції в межах проєкту «Академія гостинності». Загалом на фінансування програми передбачено 118,9 млн. грн, що майже вдвічі менше, ніж було виділено на програму 2019–2021 рр., також планується залучити додаткові кошти інвесторів та благодійників [8].

У сучасних умовах розвиток туризму характеризується новітніми тенденціями, які чітко визначають місце краєзнавства в цьому процесі. Традиційними для сталого туризму залишаються історико-культурний та природний складники, фундаментом яких є краєзнавчі знання. Прихильники активного туризму під час розробки вело-, авто-, мото- маршрутів, походів, інших видів фізичної активності використовують краєзнавчі напрацювання, довідники, посібники, карти. Туристи, що прагнуть креативного дозвілля, а це можуть бути інтерактивні та етнографічно-театралізовані екскурсії, гастрономічні, моторошні, кіно-, сталкер-, фітнес- тури, які цілковито базуються на місцевому матеріалі, підготовленому краєзнавцями у співпраці з фахівцями з туризму. Більшість туристів проживає в урбаністичному середовищі, тому зелений, агро-, екологічний туризм набирає значної популярності. Такий формат відпочинку передбачає повне занурення в сільське довкілля, з місцевими природними, культурними особливостями краю. Цікаві туристичні пропозиції змістовно наповнюють краєзнавчими розвідками.

Нині значний вплив на всі сфери суспільного життя мають інноваційні технології, глобалізація активізує міжнародний туризм. Серед шанувальників подорожей з'явилася нова тенденція – періодично змінювати місце проживання в різних країнах світу, пробувати себе в різноманітних видах діяльності. Такий напрям в постмодерному просторі отримав назву – номадизм. Необхідно враховувати, що практично кожен турист – з іншої країни, а за результатами опитування мандрівників з 27 країн міжнародна компанія Visa Global Travel Intentions Study в 2017 р. з'ясувала, що у 88% респондентів під час подорожей

за кордоном є доступ до Інтернету і вони для пошуку необхідної інформації користуються смартфоном [7]. Тому краєзнавцям та працівникам туристичної галузі важливо використовувати цифрові технології, соціальні мережі, вебкарти та Інтернет-путівники для просування інформації про туристичні ресурси України, а також активно долучати до них краєзнавчий контент.

Отже, краєзнавство та туризм впродовж століть розвивалися в тісній взаємодії. У результаті такої синергії сформувався міждисциплінарний напрям – туристичне краєзнавство з власною теоретико-методологічною базою та специфічним змістовим контентом. На сучасному етапі відзначається динамічний розвиток туристичного краєзнавства, спостерігається зростання інтересу подорожуючих до самотніх куточків нашої країни. Поява нових галузей туризму позитивно позначається на туристичному краєзнавстві, який, поглиблюючи співдіяльність краєзнавців та туризмознавців, здатний відповідати запитам сьогоденних мандрівників. Краєзнавство зміцнює пізнавально-виховний потенціал туристичної діяльності, відкриває нові можливості для розвитку. Використання інноваційних цифрових технологій в поєднанні з краєзнавчим сегментом спонукає до розробки креативних форматів в туристичній індустрії. Сучасні тенденції взаємодії краєзнавства та туризму спрямовані на вироблення туристичного продукту на краєзнавчому ґрунті, який би відкривав нові туристичні дестинації та пробуджував незабутні враження в подорожуючих.

Список джерел:

1. Джерела духовності: Науково-краєзнавчі експедиції Національної спілки краєзнавців України 2014-2018рр. Документи та матеріали. Ч. 2 / Нац. спілка краєзнавців України; за заг. ред. О. П. Реєнта; упоряд.: Р. В. Маньковська, В. І. Дмитрук, В. І. Милько, С. І. Архипова. – К., 2019. – 225 с.
2. Кручек О. А. Туризмологія: процес формування теорії туризму / О. А. Кручек // Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія: філософські науки. – 2010. – Вип. 8. – С. 139–166.

3. Маньковська Р. В. Робоча програма навчальної дисципліни «Туристичне краєзнавство» зі спеціальності 242 «Туризм» для бакалаврів за спеціалізацією «Туристично-екскурсійне обслуговування» / Р. В. Маньковська. – Київ: Кафедра туризму Національного університету фізичного виховання і спорту України, 2020. – 23 с.
4. Попович С. І. Краєзнавча робота в туристичних організаціях / С. І. Попович // Основи краєзнавства : підручник для студентів / за заг. ред. О. П. Рєєнта. – Харків, 2016. – С. 210–232.
5. Поточний архів Національної спілки краєзнавців України.
6. Тронько П. Т. Історичне краєзнавство: крок у нове тисячоліття (досвід, проблеми, перспективи). – Київ, 2000.
7. Туризм 2020 – тренди, які неможливо було уявити 20 років тому // URL: <https://mind.ua/publications/20208210-turizm-2020-trendi-yaki-nemozhливо-bulo-uyaviti-20-rokiv-tomu>
8. У Києві затвердили міську цільову програму розвитку туризму в Києві на 2022-2024 роки // Київська міська рада. Офіційний веб-сайт. URL: <https://kmr.gov.ua/uk/content/u-kyyyevi-zatverdyly-misku-cilovu-programu-rozvytku-turyzmu-v-kyyyevi-na-2022-2024-roky>
9. Український державний центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді // URL: <https://patriotua.org/>